

Смаглій В. М.

Одеський національний морський університет

АНАЛІЗ ВЕРБАЛІЗОВАНОГО КОНЦЕПТУ *WORD/LANGUAGE/SPEECH* КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕМАТИЧНИХ ГРУП СЕКТОРА КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядаються тематичні групи сектора комунікації. Цей сектор є першим за нашою класифікацією для аналізу вербалізованого концепту WORD/LANGUAGE/SPEECH. У статті приділяємо особливу увагу деяким тематичним групам, а саме публічній комунікації, інституційним зібранням, типам комунікації за кількістю учасників. Порівнюємо наведені тематичні групи з тими, що були досліджені раніше. Завершуємо огляд першого сектора медіальної зони вербалізованого поля концепту WORD/LANGUAGE/SPEECH та констатуємо, що в цьому секторі зібрано лексикографічно зареєстровані номінативні одиниці зі спільною для них семантемою «комунікація».

Ключові слова: лексема, комунікація, етимологія, одиниці мови, дефініційний аналіз, ілюктивні цілі.

Постановка проблеми. Розпочинаємо дослідження вербалізованого комплексного концепту WORD/LANGUAGE/SPEECH з аналізу ядерних зон кожного з трьох конститuentів зазначеного комплексного концепту.

Аналіз останніх досліджень. Починаючи наукові пошуки, звернемося до витоків лексичної семантики одного з трьох ядерних компонентів поля, а саме до лексеми *word*. Спираючись на тезу, висловлену Ю. О. Карпенком щодо того, що кожне мовне явище має свою історію (діахронію) і своє місце в системі мови (синхронію) [1, с. 77], розглянемо насамперед діахронічну площину досліджуваної одиниці. Для цього мусимо заглибитися в доісторичні шари функціонування мови як засобу спілкування. М. П. Кочерган пише: «Можна припустити, що в 2–3 тисячоліттях до н. е. існувала спільна мова-основа (індоєвропейська прамова)» [2, с. 61]. Англійська мова є одним із багатьох нащадків цієї прамови. Її лексикон являє собою складне мереживо мовних одиниць, що потрапили в сучасну англійську мову довгими та звивистими шляхами.

Як показало дослідження вербального поля комплексного концепту WORD/LANGUAGE/SPEECH, його ядерна зона складається із 42 семем полісемантичних ядерних лексем *word, language, speech, to speak*. Дефініційний аналіз (першого, другого, іноді третього ступеня глибини) усіх семем дав змогу отримати лексико-семантичний вимір ядерної зони вербального поля. Сукупність дефініційних ознак було оброблено таким чином,

щоб виокремилися семи, з яких складаються лексичні значення семем. Загалом змістовий шар ядерної зони поля складається зі 161 семи. У різних комбінаціях ці семи містять інформацію про змістові складники ядерної зони поля: про АКТАНТИВ (агенса й паціенса) дії МОВЛЕННЯ та продукту цієї дії, про дуалізм мовних феноменів (єдність форми й змісту), про СІРКОНСТАНТИ (способи й цілі) дії.

Постановка завдання. Проаналізувавши ядерну зону досліджуваного концепту, перейдемо до більш осяжної й диверсифікованої зони його вербалізованого поля. До складу медіальної зони включаємо лексикографічно зареєстровані іменні лексеми із семантичним компонентом *мова, мовлення, комунікація*. За тематичним принципом зібраний матеріал розподіляємо на 10 секторів. У спадному за частотністю порядку ці сектори є такими: *комунікація, мовні одиниці, текст, мовознавство, афоризм, стиль, граматики, мова/діалект/жаргон, мовець, вимова*.

Виклад основного матеріалу. Сектор «*комунікація*» медіальної зони поля є найбільш чисельним за кількістю включених до нього лексем, яких налічуємо близько 250 одиниць. Своєю чергою ця підвибірка підлягає подальшому тематичному групуванню.

1. Тематична група «види комунікативної діяльності» охоплює номінації таких дій людини, як читання, писання, декламація тощо. Група *говоріння* вже аналізувалася раніше в ядерній зоні в сегменті *speech/to speak*.

2. Тематична група «комунікація для обміну інформацією» є такою ж чисельною, як попередня. Насамперед до неї входять загальні за значенням лексеми, що називають процес спілкування як такого.

3. Тематична група «оприлюднення думок і суджень» об'єднує лексикографічні одиниці з двома провідними семантемами – *декларувати* і *виражати*. У попередній тематичній групі (2) домінувала семантема *обмінюватися інформацією*, що передбачало двосторонню взаємодію комунікантів. У цій групі зібрані одиниці, семантика яких сконцентрована на дії одного з учасників комунікативної події, того, хто бажає вивести назовні, прояснити свої думки й судження. Про це свідчить насамперед етимологічний аналіз провідних лексем.

4. Тематична група «комунікативні дії з різними ілюктивними цілями» охоплює велику кількість вербальних одиниць, які номінують накази, прохання, обіцянки, поради та називають такі дії, як вербальні конфлікти, прокляття чи, навпаки, звеличання. До цієї групи включені номінації публічного спілкування, а також брехливої та розважальної комунікації.

5. Тематична група «публічна комунікація» є секторальною проекцією ядерної зони досліджуваного номінативного поля, зокрема, його складника «ядро номінативного поля концепту SPEECH». В іншому дослідженні ми вже розглядали семантичну структуру лексеми *speech*, у тому числі IV семему *speech*, що дефінується як [a formal address or discourse delivered to an audience; expression of ideas by someone who is speaking in front of a group of people] та містить семи *публічність*, *офіційність*, *промова*. Відповідні семи виявляємо також у конститuentaх досліджуваного сектора «*комунікація*» в медіальній зоні номінативного поля.

Найзагальнішою в цій тематичній групі є лексична одиниця *address*, яка дефінується таким чином: a formal communication, esp. a prepared speech delivered to a special audience. Залежно від цільової настанови така комунікація отримує різні назви. Промова, що націлена на *навчання* слухачів, номінується лексемою *lecture* [a discourse given before an audience for instruction; educational talk to an audience, esp. one of students in a university]. *Моралізування* мовця реалізується в публічній комунікації, що має форму іменника *homily* [a lecture or discourse on a moral theme]; у більш вузькому значенні *homily* – це *релігійний* дискурс такого ж спрямування [a religious discourse which

is intended for spiritual edification] ← *edification* [the moral instruction or improvement of someone].

Загальнодидактичне спрямування промови позначається семемою лексеми *sermon* [speech on conduct or duty], яка є похідною від основної семеми зі значенням *релігійна промова* [a talk on religious or moral subject given during a church service].

Публічне *звеличання* відбувається в панегірику *panegyric* [a eulogistic oration; a public speech in praise of smb or smth]; *надихання* слухачів на *спільність* дій – такою є ціль так званого ключового звернення *keynote address/speech* [an address designed to present the issues of primary interest to an assembly and to arouse unity and enthusiasm]; *привітальне* слово, звернене до публіки, позначається номінативною одиницею *salutary* [an opening or welcoming address; an address of greeting].

Квалітативні дефініційні ознаки присутні в тлумаченні лексеми *oratory* [public speaking that is characterized by the use of stock phrases and that appeal chiefly to emotions; public speaking marked by the use of overflowed rhetoric], а також у лексемі *declamation* [a vehement oratory] ← *to declaim* [to speak pompously or bombastically]. Дефініційний аналіз свідчить про те, що пишномовність і надмірна емоційність публічного мовлення – це, вочевидь, негативно оцінені характеристики комунікативної діяльності. Загалом тематична група налічує майже десяток номінативних одиниць.

6. Тематична група «інституційні зібрання». Цікавими є результати етимологічного аналізу ключових лексем цієї тематичної групи, до яких відносимо лексеми *meeting, conference, council, symposium, seminar*. Більшість із них відсилають до ідеї зібрання, *кликання докупи*.

Іменник *meeting* [an assembly of people for formal discussion] через дієслово *to meet* походить від давньоанглійського *metan* [come upon], спорідненого з *mot* [assembly] і *motian* [to converse].

Іменник *conference* [a formal meeting for discussion] через дієслово *to confer* бере початок від латинського *conferre* [to bring together], схожа також етимологія іменника *council* [assembly for discussion], який через давньофранцузьку мову виходить до латинського *concilium* [convocation, assembly] = *com-* + *calare* [together + call, summon].

Звивисті шляхи історичного буття слова з давніх часів і дотепер демонструють зсуви в значенні іменника *symposium* [meeting for discussion], який ще в XVI ст. в англійській мові означав [drinking party], тобто *п'ятника, гулянка з вживанням алкоголю*. В англійську мову слово

symposium увійшло через латинську мову як запозичення з грецької мови: Gr *sumposion* від *sumpotes* [fellow drinker] = *sum-* [together] + *potes* [drinker]. У будь-якому разі ідея *разом* (together) присутня також у цьому слові.

Відхиляються від цієї «етимологічної тенденції» декілька слів загальної семантики з аналізованої тематичної групи, наприклад: іменник *seminar* [a conference or other meeting for discussion], який бере початок у латинській мові: *seminarium* [seed plot], тобто ділянка, де пророщують насіння; іменник *roundtable* [a conference for discussion], який є дериватом від *Round Table* [the table at which King Arthur and his knights sat so that none should have precedence].

Окрему підгрупу становлять номінації публічних зібрань, на яких в обговоренні різних проблем беруть участь певні дефініційно означені сторони: теологи – *colloquy* [gathering for discussion of theological questions], науковці – *colloquium* [an academic seminar], експерти – *forum* [a public meeting involving a discussion usually among experts], окремі групи учасників – *confab* [a meeting or conference of a particular group].

У цій підгрупі варто вказати на етимологію двох одиниць. Іменник *powwow* [a conference or meeting for discussion, esp. among friends or colleagues] є запозиченням із мови індіанського племені Narragansett *powah* [magician]. Історія його проникнення в англійську мову пов'язана із завоюванням американськими переселенцями індіанських територій у XVII ст. Культура американських індіанців передбачала святкові зібрання членів племені з танцями, піснями, напевно, і за участю шаманів. Саме у відповідному значенні була запозичена назва такого зібрання в англійську мову: основна семема лексеми *powwow* дефінується як [a North American Indian ceremony involving feasting, singing and dancing], подальша семантична деривація привела до появи семеми *powwow* у значенні *зібрання колег для участі в дискусії*.

Метонімічна транспозиція лежить в основі іншої одиниці цієї підгрупи: розмовна одиниця *scull session* [a meeting of executives or advisers for discussing strategy or policy, or the interchange of ideas or information] номінує зібрання обізнаних людей для «мозкового штурму». Семантична деривація базується на синекдосі: череп, голова (*scull*) = розумна, знаюча людина як учасник обміну думок (*session*).

Загалом багато номінацій входять до тематичної групи «інституційні зібрання».

7. Тематична група «типи комунікації за кількістю учасників». За кількісним параметром комунікація членується на три типи: таку, у якій бере активну участь один мовець; таку, у якій беруть активну участь два мовці; таку, у якій беруть активну участь більше мовців. Відповідні назви кожного типу відбиті в номінаціях *monologue*, *dialogue* та *polylogue*. Найдавніша за терміном функціонування в англійській мові лексема *dialogue* (з XIII ст.), лексема *monologue* увійшла в англійську мову 250 років потому (середина XVI ст.), а ще через два з половиною сторіччя з'явилася лексема *polylogue* (кінець XIX ст.).

Звернімося до етимологічного аналізу відповідних лексичних одиниць. Усі вони походять від грецького *logos* [word]. Лексема *dialogue* запозичена через давньофранцузьку мову й латину з грецької та має своїм етимомом *dialogos*, *dialegethai* [to converse] = *dia-* [through] + *legain* [to speak]. Отже, сучасне тлумачення морфеми *dia-* в слові *dialogue* як *два* не відповідає дійсності, хоча дефініція лексеми *dialogue* включає, зокрема, саме цей смисловий компонент [a conversation between two or more persons]. Вважаємо, що при цьому варто насамперед звернути увагу на дефініційну ознаку [conversation], відповідний іменник *conversation* через дієслово *to converse* відсилає до латинського слова *conversari* [keep company with] – гуртуватися. Таким чином, діалог – це спілкування *в гурті*, при цьому не релевантно, скільки осіб входять до гурту. Саме таке спілкування було історично початковим у людській комунікації. Тому не дивно, що іменник *dialogue* є найстарішим в аналізованій групі.

Друга семема цієї лексеми позначає діалог як літературний феномен [a written composition in which two or more characters are represented as conversing; a literary work written in the form of a conversation].

Лексема *monologue* потрапила в англійську мову з французької (а туди – з грецької: Gr *monologos* [speaking alone]) і має чітку смислову віднесеність до одноосібної комунікативної діяльності мовця. Згідно з порядком розташування окремих семем у словниковій тлумачній статті головної семемою лексеми *monologue* є семема зі значенням *монологічне акторське/персональне мовлення* [a long speech by one actor in a play or film; a lengthy, uninterrupted speech by a single character, as in film or novel], різновидом якої є значення *естрадний жанр stand-up*, тобто монолог як виступ гумориста [the routine of a stand-up comic; a continuous series of jokes or comic stories delivered

by one comedian] ← *routine* [a set sequence in a performance, such as comedy act], артистичний номер, виступ артиста.

Інша семема *monologue* називає різновид літературного твору [a literary composition in monologue form]. Вочевидь, ця семема протиставлена семемі *dialogue* [literary work written in the form of a conversation], про яку йшлося вище.

Лише третьою за порядком подання в словникових статтях іде семема *monologue*, яка номінує не зображене (акторське) мовлення чи літературну форму мовлення, а реальне спілкування людини [a long speech monopolizing conversation]. Наявність дефініційної ознаки [monopolizing] свідчить про негативну оцінку такої моделі комунікативної поведінки в межах бесіди. Нагадаємо, що бесіда передбачає насамперед *обмін* думками *між двома чи більше комунікантами*, про це свідчить значення лексеми *conversation* [talk between two or more people in which news and ideas are exchanged]. Порушення такої кооперативної комунікативної моделі та узурпація мовленнєвої діяльності не схвалюється соціумом.

Позбавлена будь-якої оцінки інша номінативна одиниця цієї тематичної групи. Одноосібна аутокомунікативна діяльність позначається також лексемою *soliloquy*. Ідеться про мовлення, звернене до самого себе [the act of talking to oneself; speaking one's thoughts aloud when by oneself or regardless of any hearers]. Художнє (акторське) відтворення такої комунікативної дії відбите в семемі *soliloquy* [a monologue in which a character in a drama talks to himself or herself or reveals his or her thoughts when alone or unaware of the presence of other characters].

Відносно недавно (наприкінці XIX ст.) англійський вокабуляр поповнився лексичною одиницею *polylogue* [a discussion involving more than two people]. За свідченням словників, її утворення наслідувало модель *dialogue*: from *poly-* + *logue*, after *dialogue*, Gr *poly-* from *polus* [much], *polloi* [many]. Утворення семантичних дериватів від слова *polylogue* не зафіксоване.

Таким чином, тематична група 7 «*туди комунікації за кількістю учасників*» передбачає три можливі модифікації комунікативних актів: мовлення одного комуніканта (*monologue*, *soliloquy*), спілкування двох чи більше комунікантів (*dialogue*), спілкування більше двох комунікантів (*polylogue*). Обмежена кількість денотативних ситуацій, що

підлягають номінації, корелює з невеликою варіативністю конститuentів аналізованої групи – їх загалом 4 одиниці.

Висновки і пропозиції. Завершуємо огляд першого сектора медіальної зони вербалізованого поля концепту WORD/LANGUAGE/SPEECH та нагадуємо, що в цьому секторі зібрані лексикографічно зареєстровані номінативні одиниці зі спільною для них семантемою «*комунікація*».

Загальна вибірка членується на 7 тематичних груп: 1) види комунікативної діяльності; 2) комунікація для обміну інформацією; 3) оприлюднення думок і суджень; 4) комунікативні дії з різними ілокутивними цілями; 5) публічна комунікація; 6) інституційні зібрання; 7) типи комунікації за кількістю учасників.

Склад зазначених тематичних груп за кількістю їхніх учасників та за багатством і варіативністю семантичних нюансів, згрупованих під певним тематичним дахом, звичайно, є різним. Найбільш чисельною та варіативною є тематична група 4, у якій згуртовані вісім підмножин лексичних одиниць, що номінують різні за своєю ілокуцією мовленнєві дії комунікантів (накази, прохання, рекомендації, обіцянки, оцінні висловлювання, неправдиві, конфліктні типи спілкування, спрямовану на розважання комунікацію).

Аналіз одиниць у групах 2 та 3 висвітлює головні тригери вступу в комунікацію – для оприлюднення власних думок і суджень (група 3) та для обміну інформацією з іншими учасниками (група 2).

Історичний поступ розвитку людської комунікації було висвітлено під час аналізу груп 7 та 1. Зокрема, етимологічні розвідки та дефініційний аналіз свідчать про те, що початковим було спілкування за участю декількох (двох і більше) комунікантів, і лише згодом виокремилася одноосібна комунікація (звернена до самого себе); спочатку було говоріння, згодом з'явилося письмо та разом із ним читання (спочатку «вголос», пізніше – «про себе»).

Тематичні групи 5 і 6 свідчать про вкоріненість практики публічного красномовства й інституційних зібрань людей для обговорення суспільно важливих проблем.

Вивчення аксіологічної забарвленості дефініційних тлумачень у словникових статтях дало змогу виокремити соціально схвальні або засуджувані моделі комунікативної поведінки.

Список літератури:

1. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2009. 334 с.
2. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2000. 368 с.
3. Кубрякова Е. С. Особенности речевой деятельности и проблемы внутреннего лексикона. *Человеческий фактор в языке. Язык и картина мира*. Москва : Наука, 1991. С. 141–172.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
5. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ ; Восток-Запад, 2007. 314 с.
6. Теркулов В. И. Части речи и тождество номинатемы. *Человек. Язык. Культура* : сборник научных статей, посвященных 60-летию юбилею проф. В. И. Карасика. В 2 ч. 2-е изд., испр. Киев : Издательский дом Д. Бурого, 2013. Ч. 1. С. 25–31.
7. Швачко С. А. Диахроническая память слов. *Человек. Язык. Культура* : сборник научных статей, посвященных 60-летию юбилею проф. В. И. Карасика. В 2 ч. 2-е изд., испр. Киев : Издательский дом Д. Бурого, 2013. Ч. 1. С. 166–173.
8. Biber D. et al. Longman Grammar of Spoken and Written English Forword by K. Quirk. Harlow : Pearson Education Ltd, 1999. 1204 p.
9. Chafe W. Discourse, Consciousness, and Time. Chicago : University of Chicago Press, 1994. 327 p.
10. Langacker R. W. Concept, image and symbol: the cognitive basis of grammar. Berlin, 1991. 300 p.

Матеріал дослідження:

11. Online Cambridge Dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/>.
12. Online Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/>.
13. Online Macmillan Dictionary. URL: <http://www.macmillandictionary.com/>.
14. Online Oxford Dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/>.
15. The American Heritage Dictionary of the English Language. Fifth Edition copyright 2017 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. URL: <https://ahdictionary.com/word/search.html>.

АНАЛИЗ ВЕРБАЛИЗОВАННОГО КОНЦЕПТА *WORD/LANGUAGE/SPEECH* ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТЕМАТИЧЕСКИХ ГРУПП СЕКТОРА КОММУНИКАЦИИ

*В статье рассматриваются тематические группы сектора коммуникации. Этот сектор является первым в нашей классификации для анализа вербализованного концепта *WORD/LANGUAGE/SPEECH*. В статье уделяем особое внимание некоторым тематическим группам, а именно публичной коммуникации, институциональным собраниям, типам коммуникации по количеству участников. Сравниваем приведенные тематические группы с теми, что были исследованы ранее. Завершаем обзор первого сектора медиальной зоны вербализованного поля концепта *WORD/LANGUAGE/SPEECH* и констатируем, что в этом секторе собраны лексикографически зарегистрированные номинативные единицы с общей для них семантемой «коммуникация».*

Ключевые слова: лексема, коммуникация, этимология, единицы языка, дефиниционный анализ, иллокутивные цели.

ANALYSIS OF THE VERBALIZED CONCEPT *WORD/LANGUAGE/SPEECH* THROUGH THE PRISM OF THE COMMUNICATION SECTOR THEMATIC GROUPS

*The article deals with the thematic groups of the communication sector. This sector is the first in our classification to analyze the verbalized concept *WORD/LANGUAGE/SPEECH*. In the article, we pay special attention to some thematic groups, namely, public communication, institutional gatherings, types of communication by the number of participants. Thematic groups that were previously investigated are compared. We conclude the review of the first sector of the medial zone of the verbalized field of the concept *WORD/LANGUAGE/SPEECH*, lexicographically registered nominating units with a common semanteme communication are collected in this sector.*

Key words: lexeme, communication, etymology, language units, definitive analysis, illocutionary goals.